

AMIR OLIMXON DAVRIDA BUXORO AMIRLIGIDAGI IJTIMOYIY-IQTISODIY VA SIYOSIY AHVOL TARIXI VA TARIXNAVISLIGI

Rahmonov Oybek Ravshan o'g'li

Buxoro davlat universiteti

Tarix va yuridik fakulteti.

70220303 Tarixshunoslik manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari
(mamlakatlar bo'yicha) mutaxassisligi magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10051657>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Amir Olimxon davrida Buxoro amirligidagi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol tarixi va tarixnavisligi haqida so'z boradi. Maqola davomida asosli fikr va mulohazalardan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ahvol, Amir Olimxon, Buxoro amirligi.

HISTORY AND HISTORIOGRAPHY OF THE SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL SITUATION IN THE BUKHARA EMIRATE DURING THE TIME OF AMIR OLIM KHAN

Abstract. This article talks about the history and historiography of the socio-economic and political situation in the Emirate of Bukhara during the time of Amir Olim Khan. Reasonable opinions and comments are used throughout the article.

Key words: socio-economic and political situation, Amir Olimkhan, Bukhara Emirate.

ИСТОРИЯ И ИСТОРИОГРАФИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ ВО ВРЕМЕНА АМИРА ОЛИМ-ХАНА

Аннотация. В данной статье говорится об истории и историографии социально-экономической и политической ситуации в Бухарском эмирате во времена Амира Олим-хана. На протяжении всей статьи используются обоснованные мнения и комментарии.

Ключевые слова: социально-экономическая и политическая ситуация, Амир Олимхан, Бухарский эмират.

Said Mir Muhammad Olimxon — Buxoro amirligini 1910 — 1920-yillarda boshqargan so'ngi o'zbek mangit hukmdor. U 1880-yilning 3-yanvar kuni Buxoroda tug'ilgan.

Said Muhammad Olim Turkiylarning Mang'it ulusi O'zbeklari oilasida tug'ilgan. Said Olim o'n uch yoshdaligida otasi Abdulahad tomonidan uch yilga davlatni boshqarish va harbiy ma'lumotlarni o'zlashtirish uchun Sankt-Peterburgga yuboriladi. 1896-yilda u Rossiyadan Buxoro Shahzodasi sifatida Buxoroga qaytib keladi.

Ikki yildan so'ng u Nasaf xokimi etib tayinlanadi va ushbu lavozimida o'n ikki yil faoliyat yuritadi. Keyingi ikki yilda u Karminning shimoliy provinsiyasini boshqaradi. 1910-yilda otasi Abdulahad Xon vafot etadi. O'sha yili Rossiya Imperiyasi Imperatori Nikolay II tomonidan Oliy martabaga ko'tariladi. 1911-yilda Said Olimxonga Hazrati Oliylari Imperator Svitasida general-mayor unvoni beriladi.

Textga 1910-yilda o'tirdi. Boshqaruvining boshida u sovg'alar olmasligini, boshqa vazir va boshliqlarga pora olishni man etishini va soliqchilar va boshliqlarni xalqdan olgan soliqni o'z manfaatlarida qo'llamaslikni amr etdi. Biroq vaqt o'tib vaziyat o'zgarib ketdi, ushbu intrigalar

oqibatida yangi qonunlar chiqarmoqchi bo'lganlar Moskva va Qozonga yuborildi. Said Olimxon esa boshqaruvini an'anaviy tarzda davom ettirdi.

Buxoro amirligi Rossiya Imperiyasiga qaram hisoblansada Said Olimxon o'z davlatida Amir maqomiga ega edi. Said Olimxinning pullariga Sankt-Peterburgda Masjid va Buxoro Amiri Uyi qurildi. 1915-yilning 30-dekabr kuni general-leytenant maqomiga ega bo'ldi va Ter Kazaklari qo'shinida general-adyutant maqomigacha ko'tarildi.

Amir Said Olim To'ra 13 yoshida otasi amir Abdulahadxon buyrug'i bilan harbiy ta'lim olish uchun Peterburgga borib, harbiy muhandislik mutaxassisligi bo'yicha bilim oladi. Said Olim To'ra Nikolaev kadet korpusida imperator oliy hazratlarining faxriy qorovullari vazifasini bajaradigan „pajlar“ bo'limida o'qishni boshlaydi.

Uch yil o'qigach, 1897-yilda diplom olib otasi yoniga Karmanaga qaytadi va o'z otasidan iqtisodiy, siyosiy, savdo, davlat boshqaruvi, ichki ta'lim masalalarini o'rganadi. SHu o'rinda Yosh buxoroliklar partiyasining asoschilaridan biri Fitratning yozishicha Abdulahad o'g'lining tahsilni tugatishi munosabati bilan Peterburgga borib, katta ziyofat va in'omlar berib, Amir Said Olimxonni o'zining valiahdi deb e'lon qilgan ekan.

Amir Said Olimxon Qarshida 12 yil hukmronlik qilgach, Amir Abdulahadxonning sog'ligi yomonlashgach, Karmanaga hokim etib tayinlanadi. 1910-yil 22-dekabr kuni Amir Abdulahadxon vafot etdi. Bu vaqtda maxsus topshiriq bilan Toshkentga yuborilgan Amir Olimxon esa zudlik bilan Buxoroga qaytdi va 30-dekabr kuni amirlik taxtiga o'tiradi. Amir Said Olimxon Buxoro taxtini egallagach ham qator islohotlarga qo'l urdi.

Xususan, bu haqida Amir Said Olimxonning o'zi shunday deydi: „Taxtga o'tirganimdan so'ng bu banda dargohi oliyda mamlakatimning bir yillik xiroj to'lashdan ozod qilish farmoyishini berdim. Buxoro minorasining past tomonida bozorning ichki tomonida o'z nomimdan Dorul-ulum — Bilim uyi bo'lgan bir madrasa qurdirdim; har xil ilmdan dars beruvchi muallimlar tayin ettirdim. Mazkur madrasada istiqomat qiladigan talabalar sarf-xarajatlari, maosh va kiyim-kechagi xam o'z tarafimdan belgilanib, unga bir nafar nozir tayin etdim; ularning yemak-ichmak, maosh va kiyim-kechaklarini muayyan bir vaqtda yetkaztirardim. Bozor va yul obodligiga ko'p harakat kildim, uch yil ichida Buxoro mamlakati ancha obod bo'ldi, unga zeb-ziynat va tartib-intizom o'rnatdim“.

Amir Olimxon Yevropa va Osiyoning rivojlangan davlatlaridan mamlakat hududiga kirib kelayotgan ta'lim tizimiga oid o'zgarishlarga ijobiy munosabatda bo'lib, dunyoviy fanlarni o'qitilishiga qarshilik qilmagan. SHu o'rinda turkiyalik tarixchi olim Nurettin Hatinog'lu Olimxonning dunyoqarashi va shaxsi haqida sotqin, mustabid, yangilikka qarshi, sivilizatsiya dushmani, layoqatsiz va xudbin shaxs degan fikr jamiyatda hukm suradi. Biroq Olimxon haqidagi bu fikrlar siyosiy maqsadlarni ko'zlab yuritilgan siyosat natijasidir deydi.

Tarixiy faktlarga ko'ra:

Uning bakovuli Safar bakovul bo'lgan.

Amir Olimxonga tegishli bo'lgan va sobiq amirlik hududida bo'lgan ayrim qarorgoh va tarixiy obektlar saqlanib qolgan.

Uning uchun qadrdon joylardan biri Karmana (hozirgi Navoiy viloyati, Karmana tumani) bo'lgan.

Said Olimxon ham otasi kabi qator davlatlar, jumladan, Rossiya imperiyasi, Britaniya imperiyasi, Afgʻoniston amirligi, Eron davlati, Usmonlilar imperiyasi bilan yaxshi aloqada boʻlgan. Qoʻshni Xorazm davlati (Xiva xonligi), shuningdek, Buxoro amirligining janubi-gʻarbidagi turkman qabilalari bilan munosabatlar sovuq edi.

Otasi Abdulahad hukmronligi davridan boshlab amirlikda jadidlar harakati vujudga kelib, ular erkin taʼlim, demokratik islohotlar, maorif, adabiyot, xususan, sheʼriyat va publitsistikani rivojlantirish tarafdorlari edi. Rossiya imperiyasining Oʻrta Osiyo mulklari hududiga qrim-tatar pedagogi Ismoil Gasprinskiy tashrif buyurgan [1]. U 1893- va 1907-yillarda Buxoro amiri Said Abdulahadxon va mahalliy ziyolilar vakillari bilan uchrashdi.

Amirlikda jadidchilar tomonidan bir qancha yangi usuldagi dunyoviy maktablar ochilib, ularda aholining turli qatlamlari farzandlariga dunyoviy ilmlar va fanlardan bepul oʻqitilgan. Ijtimoiy-siyosiy gazeta va jurnallar nashr etila boshlandi, jadidlar oʻzlarining alohida risola va kitoblarini nashr eta boshladilar. Bu davriy nashrlarda ular amir va uning safdoshlarini masxara qiluvchi maqolalar, satirik sheʼrlar ham chop etganlar.

1917-yildan keyin bularning barchasi Said Olimxon atrofida gilar tomonidan amirlik siyosatiga qarshi harakat sifatida qabul qilindi; jadidchilarning bir qismi hibsga olinib, Buxoro zindoniga qamalgan, baʼzilar shariat boʻyicha turli jazolarga, jumladan, qamchilashga hukm qilingan[2]. Sadridin Ayniy ham shunday jazoga mahkum qilingan. Jadidlar ommaviy quvgʻinga uchragach, ularning koʻpchiligi amirlikni tark etishga qaror qilib, asosan Samarqand va Toshkentda qoʻnim topgan. Bu ikki shahar Rossiya imperiyasining Turkiston oʻlkasi tarkibiga kirgan va ularda amirlik qonunlari amal qilmasdi.

U yerda jadidlar oʻzlarining gazeta-jurnallari va boshqa adabiyotlarini nashr eta boshladilar, ular yashirincha Buxoroga olib ketildi. Shunga qaramay, amirga yaqin boʻlganlarning bir qismi hamon jadidlarni qoʻllab-quvvatlardi. Biroq Said Olimxonga uning dunyoviy ishonchli kishilari emas, balki oʻta radikal islomga amal qilgan islomiy (maʼnaviy) ishonchli va maslahatchilar katta taʼsir koʻrsatgan. Amirlikda shariat qonunlari amalda boʻlgan va Buxoro musulmon dunyosini „islomning mustahkam qalʼasi“ sifatida butun dunyoga tanilgan edi.

1917-yil bahorigacha amir qurshovida boʻlgan taniqli shaxslar orasida Rossiya podshosi armiyasining birinchi oʻzbek generallaridan biri Mir Haydar Mirbadalev ham bor edi.

1913-yil 22-fevralda Said Olimxon Xiva xoni Asfandiyorxon bilan birgalikda Sankt-Peterburgdagi birinchi sobor masjidining ochilishida qatnashgan [3].

1917-yil Rossiya imperiyasida inqilob boshlanganidan va Buxorodagi koʻrinishlardan soʻng amir demokratik islohotlar tarafdorlariga (qarang: Yosh buxoroliklar) qatagʻonlar bilan hujum qildi. Qizil askar Buxoroga bostirib kirganida u qushbegi, mamlakat bosh vaziri Nizomiddin Urganjiy kabi bir guruh amaldorlarni U.Frunze huzuriga elchi qilib joʻnatadi. Amir Said Olimxon iloji boricha tarixiy obidalarini va muqaddas joylarni saqlab qolish, katta vayronagarchiliklarni kamaytirish maqsadida Buxoroni tashlab chiqishga majbur boʻldi. Shundan soʻng Buxoro amirligining sharqiy tomoniga, soʻngra Afgʻonistonga qochib, oʻsha yerda boshpana topdi.

Surgunda qorakoʻl savdosi bilan tirikchilik qilgan; baʼzi maʼlumotlarga koʻra, u bosmachilarni qoʻllab-quvvatlagan. Keksaligida deyarli koʻzlari koʻr boʻlib qolgan.

REFERENCES

1. I.Qodirov, F.Shirinova. So'nggi sulola tarixi. Toshkent Muharrir 2009 — 69 bet. ISBN 978-9943-354-44-9.
2. Rustambek Shamsutdinov. Vatan tarixi. 3-kitob. Toshkent: Sharq nashriyoti 2016 — 179 bet. ISBN 978-9943-26-566-0.
3. "Sankt-Peterburgskie vedomosti", 23 fevralya (8 marta) 1913, № 44, 3-bet